

Radule KNEŽEVIĆ*

GRANICE PLAMENČEVE INTERPRETACIJE POLITIČKIH IDEJA: MONTESQUIEU I PROUDHON

Historija političkih ideja za političku znanost nije jedno od pitanja, već ono bitno.

Jer, barem kad je Evropa u pitanju, politička se znanost konstituirala na istraživanju historije političkih ideja.

Otuda nam se činilo razložnim da u raspravi o *Plamenčevoj političkoj misli* kritički razmotrimo neke aspekte njegove interpretacije političkih ideja, i to na primjeru dvojice klasika političkog mišljenja, Charlesa de Sécondat, barona de la Bréde et de Montesquieua i Pierre-Josepha Proudhona.

Mislimo da spisi Džona Petrova Plamenca to omogućuju, a napose njegovo glavno djelo *Čovjek i društvo* (I i II dio).

To činimo u četiri točke: o pristupu; o slobodi i vlasti kod Montesquieu-a; o mutualizmu i federalizmu kod Proudhona i o značenju Plamenčeva pristupa.

1. O PRISTUPU

Tri su ishodišne točke Plamenčeve interpretacije političkih ideja.

Prvo, Plamenac drži da su novovjekovne političke ideje ukorijenjene u tradiciji antičke političke misli. Tu prije svega misli na platonovsku i aristotelovsku misao koje nude mogućnost različitih tumačenja modernih političkih ideja. Pri tome on upozorava da za razliku od „umjetnika koji ore svoju njivu”, istraživač „obrađuje zajedničko polje” i „odgovoran je drugima” (Plamenac, I, 5).

* Prof. dr Radule Knežević, Univerzitet u Zagrebu

Drugo, za Plamenčevo se djelo može reći da je ono, bez razlike koji problem razmatra, gotovo kontinuirano traganje za „idejama i argumentima”. Otuda se može reći da „kritičke studije mjesta, uloge i značenja stvaralaca i pronosilaca političkih ideja čine vezivno tkivo njegove teorijske građevine” (Vasović, 2006, I, XVII–XVIII). Ali kako nas upozorava sam Plamenac, on ne piše historiju političkih ideja; ne istražuje kako je jedan autor utjecao na drugoga; pojedine mislioce uspoređuje samo utoliko da pojasni ono što su rekli; jedva da se obazire na kontekst u kojem je jedna ideja nastala; ne obrađuje važne autore u historijskom slijedu itd. (Plamenac, I, 5 i dalje).

Treće, teorije ili ideje koje izlaže ili kritizira razmatra sa onu stranu uvriježenih metodološko-teorijskih postupaka, npr.: pozitivnog prikaza pojedinih autora (Sabine, Prélot); ili pokušaja da se iz analize crta razmišljanja izvedu kriteriji za vrednovanje suvremenih teorija (Strauss); ili, pak, socijalne povijesti političkih ideja (Rörich) ili suvremenih shvaćanja kembridžske škole (konvencionalisti [Skinner], kontekstualisti [Pockok] i biografisti [Dunn]); oslanjajući se na jednu realističku tradiciju koja političke ideje razumije kao fundus refleksija problema političkog ili „skladište ideja”.

Uz to će Plamenac naglašavati važnost izučavanja povijesti ideja za istraživanje modernog društva i države. Jer to su ideje i pretpostavke naslijeđene iz prošlosti. U svemu tome Plamenac zadaću istraživača političkih ideja vidi kao tumača i kritičara čija je „dužnost da pruži ono u što vjeruje, da je nepristrano tumačenje učenja o kojima raspravlja” (Plamenac, I, 10).

2. O SLOBODI I VLASTI KOD MONTESQUIEUA

Općenito promatrano, Plamenac smatrao da je Montesquieu počesto pogrešno obaviješten i nekritičan pisac; njegova je metoda izlaganja labava ili loše postavljena.

Ali bio je majstor stila, domišljat i otmjen.

Postavio je nova pitanja i otkrivao nove pretpostavke: bio je iznad svega originalan (Plamenac I, 281–282).

Time je Plamenac, može se reći, sistematizirao gotovo sve kritičke objeckije koje prate Montesquieu-ove spise.

Svaka interpretacija Montesquieu-ova slavnog spisa *Duh zakona* postavlja jedno pitanje, a ono glasi: Kako *Duh zakona* sistematizirati?¹

U tome se Plamenac ne drži niti jedne poznate sistematizacije (za razliku od, na primjer, Neumanna, koji slijedi G. Lansonu), već zasniva vlastitu u sedam točaka (1. shvaćanje društva, 2. teorija klime, 3. shvaćanje zakona, 4. oblici vladavine, 5. izvori političke aktivnosti, 6. o vlasti i slobodi i 7. o podjeli vlasti).

Ovom prilikom mi uzimamo u razmatranje samo tri problema: vlast i sloboda, zakoni, oblici vladavine.

Zašto takav pristup?

Dijelimo mišljenje P. Manenta da Montesquieu, razumijevajući suprotnost između slobode i vlasti, kao središnju točku modernog političkog problema određuje nosivu temu svog opusa s jedne strane, ali i formulira „konačni jezik liberalizma” s druge strane (Manent, 2001, 86). To mišljenje, čini se, dijeli i Plamenac jer on u odjeljku o slobodi i vlasti, kada govori o dva Montesquieu-a, opisuje prvoga kao istraživača bez predrasuda, a drugoga kao istraživača koji ustrajno ukazuje na prednosti političkih oblika koji najbolje čuvaju slobodu... On je samo istraživao kako se sloboda može politički osigurati” (Plamenac, I, 302).

U tom se smislu Montesquieu razlikuje od Lock-a, odnosno umjesto da polazi od prava koje utemeljuje slobodu, on polazi od vlasti koja slobodu ugrožava. A za razliku od Hobbes-a, koji je pisao da je želja za bogatstvom, za znanjem i za čašću, zapravo želja za vlašću, Montesquieu pokazuje da se ona rađa u svom pretjeranom vidu onda kad se pojedinac nalazi u političkom i socijalnom položaju koji mu daje određenu vlast i otuda „kako se vlast ne bi mogla zloupotrijebiti, treba da po prirodi stvari vlast ograniči vlast” (Montesquieu, XI, 4).

Plamenac drži da Montesquieu-ove opće definicije i klasifikacije zakona ne vode nikamo, a posebno misao koja kaže da su „zakoni odnosi koji se nužno nadaju iz prirode stvari”. Stoga će on reći da ono što o zakonima kod Montesquieu-a otkrivamo, „nije izloženo u analitičkim poglavljima nego u ostatku knjige”.²

¹ Na nužnost i konzekvence sistematizacije ili rasporeda *Duha zakona* ukazuju gotovo svi istraživači, a napose Plamenčevi suvremenici F. Neumann (1992) i I. Berlin (1994).

² „Od mnogih poglavlja *Duha Zakona* samo šest teže da utvrde i definiraju zakone i ona su najgora u knjizi” (Plamenac, I, 287)

Otuda je Plamenčev pristup usmjeren na cjelinu Montesquieu-ove teorije iz koje izvlači zaključke: da duh zakona „nije razum niti bilo što što odgovara tradicionalnom zakonu prirode, već je to ono što sistemu zakona daje njegov posebni karakter”. To je način na koji se „zakoni koji čine sistem odnose jedan prema drugom, i prema čitavom kompleksu institucija koje čine osobenom jednu zajednicu ljudi koji žive u posebnoj oblasti” (Plamenac, I, 290). Kada koristi riječ zakon u širem smislu, on ima na umu bilo koje pravilo ponašanja poduprto sankcijama, a u užem smislu u značenju pravila koja određuju prava i dužnosti koja štite ili nameću sudovi i država. Otuda će Plamenac primijetiti da je Montesquieu uspješniji u sagledavanju društvenih funkcija zakona nego u određenju pojma. Iz toga će Plamenac izvući jedan važan zaključak. On upućuje na to da je originalnost Montesquieu-a ne toliko u određenju pojmova i kategorija već u tome kako je on obradio velika pitanja koja su drugi autori prije njega raspravljali.³

Ali što je sloboda, koja se, kako to Vedel (1964) pokazuje, nalazi u temeljima Montesquieu-ove misli.

Plamenac se prvo poziva na ono što, kod Montesquieu-a, sloboda nije: sloboda nije stanje u kojem svatko može da radi ono što želi, jer bi to vodilo u anarhiju, pa otuda u despotizam koji bi bio pozvan da ga obuzda. Sloboda se sastoji u moći da se radi ono što se smije htjeti i da se ne bude prisiljen da se radi ono što se ne smije htjeti. Ali tko će nam reći što treba da želimo? Zakoni, jer „sloboda je pravo da činiš ono što zakoni dozvoljavaju”.

Plamenac smatra da je u ovom određenju slobode Montesquieu učinio grešku već u samom početku: dvije definicije slobode koje su u suprotnosti.

Analizom cjeline Montesquieu-ova teksta on pokazuje troje:

Prvo, da bi se djelotvorno osigurala sloboda, vlast mora biti ne samo ograničena nego i ograničena na odgovarajući način.

Drugo, da bi odgovorio na pitanje kako vlast treba biti ograničena, on izlaže Montesquieu-ovo shvaćanje: a) zakona koji doprinose slobodi u njihovom odnosu prema uređenju i b) zakona koji doprinose slobodi

³ Pri tome Plamenac neće propustiti da doda i ovo: „Teoretičar politike koji nema izrazit dar za pravljenje istančanih razlika za analizu termina koje upotrebljava, za jasan i strog argument, iako je originalan, izgleda manji nego što jest” (Plamenac, I, 293).

u njihovom odnosu prema građanima. U prvom se slučaju sloboda osigurava u trodiobi vlasti, a u drugome se njezine dimenzije iskazuju u sigurnosti, odnosno u uvjerenju čovjeka o vlastitoj sigurnosti.⁴

Treće, Plamenčev odgovor na Montesquieu-ov paradoks: „Može se dogoditi da uređenje bude slobodno, a da građanin to ne bude. Građanin isto tako može da bude slobodan, a da uređenje ne bude slobodno” glasi: „Mislim da je on na paradoksalan i zbunjujuć način, koji je volio, rekao dvije stvari: da razdvajanje vlasti, mada nužan uvjet slobode nije i dovoljan uvjet i da čak i tamo gdje ne postoji formalno razdvajanje vlasti građanin može posjedovati dragocjenu vrstu slobode – vrstu koja predstavlja nepristrano i skrupulozno nametanje skupa pažljivo formuliranih zakona”. Ili drugačije, iako razdvajanje vlasti nije samo po sebi dovoljno da građanina učini slobodnim, on ne može biti slobodan, ako barem sudska vlast nije odvojena od drugih. Mislim da je to htio da kaže, zaključit će Plamenac (Plamenac, I, 306 i dalje).

Otuda slijede njegova dva temeljna zaključka. Prvi, da je učvršćivanje i osiguravanje slobode temeljno pitanje odnosa građanina i poretka, i drugi, da teškoće Montesquieu-ova izvođenja proizlaze iz neadekvatnog definiranja slobode, odnosno njegove metode.

Nema sumnje da je Plamenac fascinantno i kritički izložio ono što je smatrao kao nepristrano tumačenje bitnih političkih ideja kod Montesquieu-a. Uostalom to je i bila njegova intelektualna maksima.

Ako mu je pri tome nedostajala elegancija sistematizacije i reinterpretacije *Duha zakona* i *Perzijskih pisama* o pravednosti kao najvišem kriteriju zakona i o slobodi jednog Neumann-a; suptilnost razumijevanja prosvjetiteljske tradicije i neprevladanih proturječnosti između „zakona po prirodi stvari” i njihove kodifikacije, kako to pokazuje Berlin; a možda i nijansirano razumijevanje tri pojma zakona koje Montesquieu naizmjenično upotrebljava i time zbunjuje suvremenog čitaoca kako to naglašava Falk; ili pak Sabineovo upućivanje da je Montesquieu-ovo naglašavanje apsolutne pravde itd. usmjereno protiv Hobsa itd., to ne umanjuje značenje njegove interpretacije i argumentacije.

⁴ Ideju da vlast treba biti ne samo ograničena, već ograničena na odgovarajući način, Plamenac smatra jednom od najvažnijih i najzanimljivijih ideja kod Montesquieu-a (Plamenac, I, 304).

3. O MUTUALIZMU I FEDERALIZMU KOD PROUDHON-a

„Proudhona je od svih ranih socijalista najteže razumjeti”, on je „neuhvatljiv i nejasan” (Plamenac, II, 54). To je početna misao i opća ocjena o Proudhon-ovom djelu. Ona na stanovit način određuje Plamenčevu interpretaciju Proudhon-a, koja je u osnovi fragmentarna i u „duhu vremena”. Fragmentarna napose stoga što se Plamenac u tekstu direktno poziva samo na jedan Proudhon-ov spis, a ostale uvide daje iz „druge ruke”. U „duhu vremena” jer slijedi neke uvriježene sudove o Proudhon-u i njegovu djelu koji su bili vladajući u marksističkoj interpretaciji Proudhon-a, pa i samog pojma „rani socijalisti”.

Dok Montesquieu-a tumači i kritizira u posebnom poglavlju, Plamenac Prudonove ideje razmatra u poglavlju o ranim socijalistima, i to fragmentarno. I mada se nad ranim socijalistima kod Plamenaca stalno nadvija Karl Marx, briljantno je Plamenčevo odbacivanje marksističke etikete koja kaže da je Proudhon sitni buržuj, „a njegova misao malograđanska pripovijest”⁵, kao i otklanjanje stereotipa da je otac pojma „znanstvenog socijalizma” utopist.

U prvom odjeljku Plamenac nam sugerira da, za razliku od Owena i Marx-a, Proudhon nije imao filozofiju historije. Njegovo je neobrazloženo stajalište da je progres moguć i on ljude približava društvu jednakih, ali nije neizbježan. To je srž Proudhonov-a učenja o progresu, misli Plamenac (II, 46). Očito je da Plamenac nije sklon historicizmu Proudhon-a kojim se on nastavlja na Montesquieu-a.⁶

U Plamenčevoj interpretaciji Proudhon-a, provejava duh da je Proudhon-u bilo više stalo do slobode i jednakosti nego do ekonomije i proizvodnje, odnosno da on nije razumio političku ekonomiju i da mu je prije svega bilo stalo „da radnik dobije cijeli proizvod svoga rada” (Plamenac, II, 60). Plamenac pri tome previđa da je Proudhon onaj socijalistički pisac koji je položio temelje onoga što će kasnije Marx nazvati te-

⁵ „Marx je Proudhona nazvao sitnoburžoaskim piscem i marksisti su već od tada slijedili taj primjer. U Proudhonovom anarhizmu, u njegovoj averziji prema nacionalizmu, jakobinizmu i bonapartizmu nema ničeg sitnoburžoaskog; sitni buržuj ne želi da uništi državnu vlast, čak i ako je ogorčen na birokratsko uplitanje države u praktični posao... U Francuskoj u Proudhonovo doba sitni buržuj kada se plašio nerada bio je naklonjen bonapartizmu, a kada se plašio bogatih jakobinizmu, a Proudhon je prezirao i jedne i druge” (Plamenac, II, 67).

⁶ Vidi R. Knežević (2007), a napose G. Gurvitch (1955).

orijom vrijednosti. Otuda je opće mjesto suvremenih istraživanja da je teorija vrijednosti ono što Marx duguje Proudhonu (Bancal, 1970, 1971).

Bitno pitanje u Proudhon-ovu opusu tiče se odnosa prema državi. Plamenac pokazuje da Prudon misli da će ljudi nošeni idejom pravde i slobodnog društva doći do ugovora koji će zamijeniti zakonodavstvo i silu. Ideju uzajamnosti ili mutualizma on vidi kao temelj federalnog principa koji se pokazuje kao osnov nove konstitucije (Plamenac, II, 54).

Uz ovo valja dodati da npr. i u spisu na kojeg se Plamenac jedino direktno poziva, *O pravdi u revoluciji i crkvi*, Proudhon obrazlaže i iznosi misao o nužnosti države u društvu. „Ta je država ili vlada izraz ne centralističke države, a to znači sila i opresija”, već pluralističke strukture društva i njegova konstitucija. Uz drugo izdanje Proudhon će dodati da je ta država utemeljena na načelima federalizma i mutualizma – političke forme čovječanstva i obrazložiti razlikovanje sfere politike od sfere ekonomije.

Imajući to u vidu, a napose glasovitu Proudhon-ovu kritiku vlasti, države i opresije, čini se da Plamenčevo stajalište kako Proudhon i nije imao što posebno reći o vlasti i vladanju ostaje bez čvrstih argumenata.⁷

Ima jedna tema u interpretaciji koje je Plamenac bio veoma blagonaklon prema Proudhon-u. Riječ je o feminizmu. Plamenac s pravom pokazuje da Proudhon nije bio feminist. On će pri tome reći da Proudhon nije zastupao inferiornost žena u odnosu na muškarce, već je branio stanovište očuvanja porodice i njezine uloge u društvu (Plamenac, 2006, II, 66–67).

Čini se da se Proudhon-ove rečenice o tome da se „žena kao biće pridodaje muškarcu” ili ona misao koja u šali kaže je „čovjek sretan ukoliko mu žena zna pripremiti dobru domaću juhu, a nije toliko pametna da bi vodila razgovore o tekstovima”, ne odaju takav dojam o Proudhon-u.

Nema sumnje da je Proudhon kao konzervativan čovjek htio da očuva obitelj i opirao se svakom zahtjevu iznijetom u ime žena koji je imao ambiciju da tu instituciju ruši. No, ipak nam se čini da je Herce-

⁷ Ako se složimo s Bakunjinom o tome da je „anarhizam malo prošireni Proudhon”, u našu bi raspravu mogli uključiti i spis *Demokratija i iluzija* u kojem Plamenac razmatra i „anarhistički i marksistički napad na državu”. Riječ je o tzv. odumiranju države kao „anarhističkom ostatku u marksizmu”. Ta bi rasprava pokazala da ni Proudhon, a ni nitko od anarhista nisu smatrali da država treba odumrijeti niti da odumire. U njihovoj doktrini taj pojam nije rabljen, niti je u političkom djelovanju prakticiran. Uostalom, to je bila točka spora Marx-a, Proudhon-a i Bakunjina (Vidi: R. Knežević, 2003).

novo stanovište o konzervativizmu Proudhon-a i njegovom protivljenju oslobođenju žena bliže realnosti.⁸

Nema sumnje da je za Plamenca Proudhon povlašteni autor. Dijelimo mišljenje i I. Berlina da je to povezano i s time „što mu se činilo da on zna što radnici trebaju, što ih čini jadnim, što ih je stvarno poznao” (Berlin, 2006). Taj je aspekt uostalom i sam Proudhon naglašavao, kada je obrazlagao da sve do čega je došao jest rezultat patnje i tegoba u kojima je živio (Proudhon, 1962, I).

Međutim, to je samo jedan aspekt Proudhon-ove misli i interpretacije Proudhon-a. Drugi je onaj koji Proudhon-a svrstava u duboke kritičare države, sile i nasilja u historiji političkih ideja i koji sadržava njegov projekt „revolucije u idejama i srcima” kao legalne rekonstrukcije države i društva u cjelini. Ta dimenzija Proudhon-ove misli ostala je „zakrivena” u Plamenčevoj interpretaciji.

4. O ZNAČENJU PLAMENČEVA PRISTUPA

Držimo da Plamenac političke ideje i njihovu važnost za političku znanost vidi prije svega u tome što su one „skladište ideja” čije je proučavanje veoma bitno za čovjeka i društvo; kao neku vrstu fundusa argumena, modela razmišljanja, koji se kasnije preispituju ili raskrivaju novim pristupima ili metodama, kako će upućivati Klaus von Beyme (1977).

Kontrola vlasti ili osiguranje slobode, kako bi to rekao Montesquieu, velika je tekovina koju je liberalna misao i politički poredak ostvarila. To je, štoviše, najveća tekovina koja se može misliti dok postoji vlast, jer vlast bez slobode vodi kako to pokazuje Montesquieu, u despociju. U istraživanju te velike tekovine i politike kao sfere uvijek se vraćamo Montesquieu-u.

Plamenčeva sistematizacija i interpretacija Montesquieu-a danas spada u klasične tekstove kojima će se svaki istraživač i suvremenik vraćati. Kako će mu u tome realistička perspektiva interpretacije i kritike Montesquieu-a olakšati taj put, stvar je osobnog stanovišta i traganja.

Ali ostaje činjenica da takva interpretacija zanemaruje neke konsekvence Montesquieu-a za razvoj političke znanosti. Npr. da je pretvaranje odnosa između etike i politike u labirint, kako to formulira Lewent-

⁸ Vidi: A. Hercen, *Prošlost i razmišljanja*, II, 387

hal (2007), potaknulo političku znanost koja gubi zanimanje za čudorednost i državništvo.

Druga velika ideja modernosti o kojoj smo govorili vezana je za Proudhon-a.

Proudhon je, nema sumnje, bio onaj mislilac koji je duboko shvaćao „divni izlazak sunca”, to jest Francusku revoluciju; koji je shvaćao i cijenio epohalne doprinose liberalizma i koji je izložio veliku kritiku svake represivne političke zajednice i svake nedemokratske i totalitarne orijentacije, napose one socijalističke. Ali Proudhon je isto tako znao i što je socijalizam čija su načela sloboda i pravda. On je onaj autor koji je u mutualizmu i federalizmu položio moderne ideje odnosa društva i države; asociranja i autonomije, civilnog društva i pluralizma; politiku razumio kao slobodu, a političku znanost kao „znanost o slobodi”.

Dijelovi te „nejasne i neuhvatljive” Proudhon-ove misli ostali su u Plamenčevoj interpretaciji zastrti „duhom vremena” u kojem je sloboda venula, kako bi to rekao Montesquieu.

I na kraju, vraćajući se na početak, držimo da Plamenčeva interpretacija političkih ideja spada u intelektualnu tradiciju europske političke misli, a to je ono što Džona Petrova Plamenca čini našim sugovornikom i suvremenikom.

LITERATURA

- [1] Aron, R. (1967), *Les Étapes de la pensée sociologique*, Gallimard, Paris
- [2] Bancal, J. (1970), *Proudhon, pluralisme et autogestion*, Aubrier-Montaigne, Paris.
- [3] Berlin, I. (1994), *Montesquieu*, u: *Protiv struje*, Zajednica književnika Pančeva, Pančevo.
- [4] Berlin, I. (2006), *Džon Petrov Plamenac*, u: Plamenac, Dž. *Demokratija i iluzija*, CID, Podgorica.
- [5] Beyme, K. (1977), *Suvremene političke teorije*, Stvarnost, Zagreb
- [6] Bock, H. M. (1991), *P.-J. Proudhon*, u: *Klassiker des Sozialismus*, H. H. Beck, München
- [7] Cuvillier, A. (1937), *Marx et Proudhon*, u: *A la lumière du marxisme*, II, Paris.
- [8] Eisemann, C. (1933), *L'esprit des Lois et la separation des pouvoirs*, u: *Melages Carré de Malberg*; (1949) *Le système constitutionnel de Montesquieu et le temps présent*, u: *Actes du Congrès Montesquieu pour le II. Centenaire de L'Esprit des Lois*, Bordeaux.
- [9] Goldschmidt, V. (1984), *Introduction à Montesquieu*: u: *L'Esprit des lois*, Vrin, Paris.

- [10] Gurvitch, G. (1955), *Les fondateurs français de la sociologie contemporaine*, II. *Proudhon*, Paris.
- [11] Hercen, A. (1948), *Prošlost i razmišljanja*, I-III, Matica hrvatska, Zagreb.
- [12] Knežević, R. (2003), *Sloboda i jednakost, Socijalno-politička doktrina J.-P. Proud-hona i političke ideje L. A. Blanquia*, Politička kultura, Zagreb.
- [13] Knežević, R. (2008), *O slobodi i vlasti: Montequieu*, u: Jovičević, A., *Monteskje kao pedagog*, CID, Podgorica.
- [14] Krbek, I. (1943), *Dioba vlasti*, HIBZ, Zagreb.
- [15] Lowenthal, D. (2006), *Montesquieu*, u: Strauss, L., i Cropsey, J., *Politička filozofija*, Golden marketing, Zagreb.
- [16] Manent, P. (2001), *Intelektualna istorija liberalizma*, Stubovi kulture, Beograd.
- [17] Montesquieu, C. (1949. i dr.), *Oeuvres complètes*, Pleiade, Gallimard, Paris.
- [18] Monteskje (1989), *O duhu zakona*, I i II, F. Višnjić, Beograd.
- [19] Monteskje (2004), *Razmatranja o uzrocima veličine Rimljana i njihove propasti*, Utopija, Beograd.
- [20] Monteskje (2004), *Persijska pisma*, Prosveta, Beograd
- [21] Neumann, F. (1992), *Montesquieu*, u: *Demokratska i autoritarna država*, Naprijed, Zagreb.
- [22] Plamenac, DŽ. (2006), *Čovjek i društvo. Kritičko ispitivanje nekih važnih društvenih i političkih teorija od Makijavelija do Marksa*, I i II, CID, Podgorica.
- [23] Plamenac, DŽ. (2006), *Demokratija i iluzija. Ispitivanje izvjesnih aspekata moderne demokratske teorije*, CID, Podgorica.
- [24] Plamenac, DŽ. (2006), *Saglasnost, sloboda i politička obaveza*, CID, Podgorica.
- [25] Prélot, M. (1994), *Historie des idées politiques*, 12. ed., Dalloz, Paris.
- [26] Proudhon, P.-J. (1867–1875), *Oeuvres complètes*, A. Lacorix, Paris.
- [27] Proudhon, P.-J. (1962), *Carnets*, I-III, M. Rivičre, Paris.
- [28] Proudhon, P.-J. (1982), *Što je vlasništvo i drugi spisi*, izbor i predgovor R. Knežević, Globus, Zagreb.
- [29] Renault, A. (ur.) (1999), *Histoire de la philosophie politique*, t. 1–4, Calmonn-Lévy, Paris.
- [30] Richter, M. (1977), *The Political Theory of Montesquieu*, Cambridge.
- [31] Sabine, G. H. (1962), *A History of Political Theory*, Third ed. Halt, Rinehart and Winston, New York.
- [32] Smailagić, N. (1971), *Historija političkih doktrina*, Naprijed, Zagreb.
- [33] Traper, M. (1993), *Monteskje*, u: Šatle, F. i sr. *Enciklopedijski rečnik političke filozofije*, II, Knjižnica Z. Stojanovića, Sremski Karlovci.
- [34] Vasović, V. (2006), *Samosvojna Plamenčeva politička misao*, u: Plamenac, DŽ., *Čovjek i društvo*, I i II, CID, Podgorica.
- [35] Vedel, G. (1964), *Preface*, u: *Oeuvres complètes de Montesquieu*, Seuil, Paris.

Radule KNEŽEVIĆ

THE LIMITS OF PLAMENAC'S INTERPRETATION OF
POLITICAL IDEAS: MONTESQUIEU AND PROUDHON

Summary

The history of political ideas presents not one of the issues in political science but the most important one. In terms of Europe, political science has been mainly focused on analyzing the history of political ideas. Thus it was important to discuss Plamenac's political thought by critically analyzing some of the aspects of his interpretation focused on two classics of political thought, Ch. Montesquieu and P.-J. Proudhon. The aim was achieved by analyzing its main work, namely *The Man and Society* (first and second part) focusing on four different issues: on approach, on Montesquieu's liberty and authority, on Proudhon's mutualism and federalism as well as on the meaning of Plamenac's approach. The author concludes that Plamenac's systematization and realistic interpretation of political ideas of Montesquieu and Proudhon presents classical pages of European political thought which will be addressed by every researcher, thus making John Petrov Plamenac our contemporary.

